

Узгредице

ДР РАДМИЛО ВУЧИЋ

Свако стваралаштво упућено је унутрашњости, суштини, бићу; оно захтева концентрацију, усамљење, окретање себи, и одвајање од свега изван себе. Пробуђено, покренуто, окреће се, тежи одмах ка спољњем, ка изразу, речи, покрету, делу. Служи се, дакле, спољњим средствима. У нашем Ја ниче, у ономе око нас расте свако дело.

*

Сујета ниче из нереда у самом човеку: сујетни жели да значи нешто у очима других иако осећа да то не заслужује. Сујетан човек је већ у својим очима погрешно сагледан.

Нема сујете тамо где неко с миром и спокојно сагледа себе и своје дело. Отуда су највише сујетне личности које немају храбрости да се загледају у себе.

*

У личности великих размера нема места за сујету. Њихов снажан и сложен залет ка делу и осмишљеном животу не оставља место за њене корене. Они мисле о делу које стварају или чине, а не о суду других о њима као радницима и личностима.

Напротив, ситне душе морају непрекидно да мисле на свој изглед у очима других, те и не осете прелаз између потребе за радом на добру других и жеље за наткриљењем других. Зато сујетни нужно слеђује жалостан пад. Јер, она чини да се више мисли на последицу него на узрок, услед чега не ствара ништа од ванвремене вредности. Са проласком привремене вредности дела нестаје и позитиван суд и о ономе који их је створио.

*

Ни највећи технички успех — успон на небеска тела — не доноси човеку коначно смирење. Али смирење и непролазно задовољство доноси и најмањи морални акт: учињено добро дело, сваки облик помоћи ближњему, необавезна жртва на дужности, и слично. Дубље последице има утрвена суза ближњему него успон на месец.

*

Једно од сигурних мерила снаге нашег духа представља чистота нашег уживања у делима људи око и пре нас, а нарочито оних првих. Само сопствена снага осигурава нас пред нападом злобе, зависти, пакости, мржње пред делима великих савременика, док мртве величине лако признајемо.

*

Смрти се боји обичан човек јер она поништава најјачи нагон у њему, нагон за одржавањем. Он је се боји и стога што га њена близина ставља пред тежак задатак измене свих својих ставова према вредностима: не боје се смрти једино они који су у себи остварили нешто што се смрћу не мења.

*

Лукавство је оруђе слабих, рђавих карактера. Снажан и изграђени карактер га презире и сматра недостојним себе. И кад изразита личност буде преварена лукавством, она се не осећа погођеном, већ има само презир према ниском карактеру онога који ју је преварио.

*

Велики не иду за тиме да људе победе, убеде и придобију за себе. Они шире идеје, јачају царство тих идеја, снаже њихову власт над људима. Свакако они их само побуде, пробуде, покрену да траже свој пут Истине и Лепоти, Доброти и Светости — зашто је сваки одређен, што осети као свој призив, и путем који је условљен његовом индивидуалношћу.

Отуда велики никад не намећу ни себе нити истину за којом сами иду. Они знају да је њихов пут само њихов, али да сваки може да га нађе за себе, те га и тражи. У томе је значај великих, управо, у томе је њихова величина: не везују себе нити другог ма за какву границу, већ само буде тражење неограниченога у оквиру сопствене личности.

*

Саме за себе узете, рационалне истине могу се бескрајно узајамно противречити, али и допуњавати. Оно што их у томе зауставља и једну од њих истакне у свести појединаца као апсолутну, тиме и општу, лежи у широј, дубљој основи доживљавања, у индивидуалној и колективној подсвести. Целовита личност доживљава врховну истину која уздиже изнад свих које јој противрече.

*

Врло би слабо било наше самопоуздање кад бисмо се у његовом стицању ослањали једино на посматрање својих изражених мисли, израза, поступака. Тек упознавање побуда и покретачких снага свега тога, доноси самопознање, на коме се заснива такође и познање другог.

*

Мржња мобилише велики број снага, али само одбрамбене, док кочи све стваралачке. Она гледа само у прошлост, у остварено, у чему једино види зло и опасност по себе. Зато је она знак слабости, немоћи, и увек праћена страхом. Мрзе људе — и народи — код којих постоји несклад између великих хтења и слабих способности.

Напротив, полет стваралаца не пружа храну мржњи; он је сав упућен будућности, коју му стваралачка машта слика ружичастим бојама. Општа ведрина прати сваки полетни лик способног човека и народа.

*

Надмудривање ниче из нагона за истицањем коме не стоје на располагању одговарајуће снаге. Мудри, међутим, иду за истином и верују да је она самопродорна. Они се осећају дорасли да јој приђу отвореним путем, широком стазом, те то претпостављају и код другог. Зато не траже вештачко надметање. За кога је неприступачна истина, мудрост, идеја он је неће стећи ни надмудривањем.

Осим тога, има у надмудривању нечега што баца ружну сенку на онога који у тражењу вечних вредности види осмишљање свога живота. Ка високим вредностима се корача усправно, чистог срца и отворених очију.

*

Слабост, грех ситна одступања од моралних захтева нису неправљиво зло уколико наш интелект — тај „сланик за осољење свих грехова“, али и за осветљење свих светлих узлета — не потражи за њих вештачко оправдање.

Напротив, врлина је скоро извојевана уколико све те ситне недостатке упознамо, прозремо, и нарочито признамо себи. Јер, ове скоро сигурно следује тражење потпуно исправног пута. Нужно се мора претпоставити да у човеку — чак не само то, већ у целокупности ствари — постоји тежња, упућеност добру. Нисмо идеални захтев довољно осветлили и признали док га и свом снагом своје личности не упознамо као универзалан.

*

Страх је везан само за искуствено у човеку. Онај који цео свој живот сагледа само као део универзалног процеса стварања боји се само једнога: да се овоме није довољно присајединио. Чим увиди да је ускладио себе са тиме, он нема страха. Све што би могло да изазива његов страх: сиромаштина, болест, смрт, сувише је безначајно да би могло да изазива било какво узнемирење, дакле и страх. „Ја се бојим само греха“ каже о. Георгије Русички. Дакле боји се само одступања од универзалног стваралаштва, чији мали али значајан део чини и човеков живот. Безрој примера може се наћи где носилац религиозног односа према стварности показује своју неустрашивост. Можда више него ма код ког човека другог типа.

*

Није прави носилац законитости и правде онај који поштује закон и праведно поступа само зато да би се чувао нежељених поступака других према њему самоме. Тек онај који „чини правду” и „твори закон” (Ап. Павле) по потреби свога духа, представља правог носиоца праведности, реда и законитости. Као што је природа носилац закона искуственог света, тако је он представник стварности правде и света идеја уопште.

*

У нашем држању према природи од основне је важности освећење чињенице да је можемо победити и надвисити једино остваривањем Истине и Лепоте, Доброте и Светости у нама самима, а тиме и у њој. Једино тако и она постаје осмишљен и вредносан процес.

*

Знаменит је онај човск који овлада великим делима прошлог и свог времена, остварује свој живот у њиховом знаку, чиме утиче и на њихово ширење.

Али је велики тек онај чије дело надживи све то и покаже свој надискуствени значај. Његово дело трансцендира простор и време. Стога су знаменити живи, док су велики само међу мртвима.

*

Нема достојанства нити поноса у човеку који се изједа мржњом и завишћу. Нема у његовом погледу отворености и ширине видика. Буђење вредносних снага отвара врата светле будућности и дела која воде у њу, а он се затвара пред релативношћу туђег дела.

*

Колико је мржња разорна види се по томе што мада мобилише многе снаге никад се не изражава у игри. Игра је суштински полетна, и чини непосредан, наиван израз стваралачких снага које се тек буде. Отуда је увек у знаку радости. Међутим, не постоји игра мржње. Све снаге које покреће мржња дејствују супротно естетски формативној акцији. Јер мржња унакази сваку форму, испуни све хаосом. Хаос и мржња иду руку под руку. Гдегод је ред, лепа форма, склад — ту нема мржње. Свако представљање мржње — бојом, речју, тоном — тражило би приказивање нереда, бесформности, хаоса и бесциљности.

*

Известан степен површности неопходан је како за мишљење тако и за живот. Тако, нпр., уопштавање као интелектуални процес показује границе логике кад се нађе пред својом „садржином”. Нема правила без изузетака, чега не би било кад би логичност била свепордна. Сваки изузетак је доказ границе мишљења.

Није „нагон смрти” буквално везан за смрт. То је доживљај бесмислености живота. У хришћанској, али и у многој философској — мисли то је идеја греховности искуственог света. Све искуствено дато не одговара свету идеја као савршеном, лишеном сваке границе. Тако је та чињеница заснована самом способношћу човека да замишља, да представља, да доживљава идеалну стварност, чиме му се нужно намеће поређење са датом стварношћу, невезаном за вредност и смисао.

Тако се и најинтензивнији облик живота, живот у здрављу и обиљу, дакле у пуном задовољењу нагона за одржањем, везује за осећање свога бесмисла, и несамосталности, упућености на нешто изван себе. За ту појаву је карактеристичан случај Светог Саве, Буге, и многих других. Тежња за успоном у искључиво идејно одређени живот не гаси се обиљем животних успеха и добара. Исти је случај чак и са онима који стварају историјски значај на дела, али се њима задовољавају само уколико их осећају као успон ка надисторијском. И ови се боје своје таштине, коју изазива свест о делу учињеном за збивања у датом свету.

Каткад успела анегдота — свеједно тачна или не — пружа добру слику личности какву психолог никаквим експериментом не може да створи. Јер, анегдоту ствара природни психолог, на основу свог непосредног уживљавања у личност која је у питању. Тако се она односи на битно у целини личности, док се методским испитивањем утврђују многе појединости о њој, а целина остаје изван домета.

Отуда велика животна вредност анегдота. У њима долази до израза психолошки геније народа, који осети битно, суштинско у човеку, добу, средини, па тако и у појединцу. Ту се покаже и сам посматрач, док се из експеримената не сазна ништа о експериментатору као личности.

Може се разумети грешка религиозног мислиоца што каткад — у жељи да истакне надрационални момент у сазнању — приписује разуму битну улогу у злу, греху, заблуди, те га жигује као узрок одвајања од божанства. Јер је разум тај који уноси двојство: субјект-објект као једну форму сазнања. Мистично сазнање је једино које искључује то двојство.

Разочарење је први знак старости, бар душевне. Јер младост верује у живот и сва његова добра. Она мисли да зло долази само из неумешности човека да себи створи срећу. Сагледање и признање принципа зла долази тек са зрелошћу и сазнањем битнога у свету.

Постепено, са јављањем неизбежних сусрета са тим злом у његовим различитим појавним облицима, наступа и замор и разочарење. И то утолико пре уколико је неко слаб као стваралац, као прегалац. Вера у сарадњу на овлађивању света вредности одузима свако тло за појаву разочарења.

*

Често смо више у заблуди кад судимо о себи него о другима. Од вајкада су мислиоци, а нарочито морално-религиозни, истицали тешкоће самопознања. Пре свега веома је тешко одвојити у себи оно што је индивидуално, специфично наше од онога што је опште људско или чак природно. Свакако је још теже упознати праве побуде својих сопствених мисли, осећања, хтења, понашања и рада. Ипак се не може порећи да у свакоме постоји бар тежња за исправним упознавањем себе: то је захтев не само савести, већ и успеха у животу.

*

Могућна је једна негација која је вредносна: уколико се стваралац ограничава на предмет тренутне обраде, одбацујући све остало из свог видокруга. Концентрација је једна врста негације свега изван предмета сазнања.

*

Савремена уметност покушава да се ослободи форме, чак и логичке, да би тако лакше продрла до суштине ствари, или бар појединачног предмета обраде.

Међутим, то многим уметнику не полази за руком стога што се одриче тежње за продирањем до Бића, или бар до идеје. Религиозно непродубљен, наш савремени уметник често не осети присутност апсолутног стваралаштва, или га се чак, у предрасуди, прибојава. Тако мора да се задовољи представљањем „склада боја”, тонова или речи — што не води даље од личног утиска.

*

Индивидуализовање је процес условљен природом саме дате стварности. И на највишем ступњу, код човека, предмет сазнања се дели на јединке, монаде, идеје, атоме. Без тога је тешко схватити дату стварност.

Продирање до трансцедентне стварности одбацује тај оквир. Тако хришћански мислиоци уче да се Бог открива у мери у којој га може да схвати људски ум. Индуси уопште одбацују индивидуалност, признајући јој само феноменалан, тиме и привидан карактер. Индивидуалност је за њих сметња на путу сазнања Бића, које је наиндивидуално. Мистици свих нехришћанских, монистичких религија чине исто. У екстази они нестају као личност, те и однос ја—ти престаје у том акту сазнања највише врсте.

*

Завист је сигуран знак недостатка љубави према човеку и његовом делу, вере у постојање једног вишег реда ствари и промена, најзад способности да се оствари оно што би нас увело у тај ред.

*

Екстремни и једнострано развијени људи представљају вредност за остале не само због својих дела ако су и даровити, већ исто тако и стога што олакшавају осталима да упознају себе и човека уопште. Свака се особина, функција, способност, сваки дар се лакше упозна кад се јави у највишој могућој мери. Управо тиме што је неки развијају до те мере, они чине очигледним и основне побуде, покретачке снаге људског духа уопште. И, кад су ти мотиви у нескладу с моралним захтевима, они утичу као кочнице код других. Али такође и побуђују ако су усклађени са моралом.

*

Све етике указују на чињеницу да сваки неморалан акт, већ мисао (лаж, самообмана, крађа, превара, мржња, злоба . .) врши рђав утицај пре свега на онога у коме се јави. Отуда се у сваком моралном човеку пред оним суштинским добрим, тихим, благим природама јавља поређење са „анђеоским бићима”, док их зли обележавају као безначајне, наивне, за живот неспособне, или чак као будале.

*

Претерано испољавање опажања зла није знак доброте. Напротив, доброта сама собом тражи себи одговарајуће мисли, осећања, расположења. Има људи који не умеју да виде зло у другоме: само њихово постојање шири добро. Народ лепо каже: „Свака птица своје јату тежи”.

*

Само у поремећеном комплексу нагона или под утицајем површинских теорија може се јавити полиандрија или неверство жене у браку. Јер жена постаје потпуна само кад наиђе на човека који признаје вредности њеног предавања њему. Жртва коју она овим чини, и која се само као таква адекватно цени, одговара у том случају жртви човека, који је по нагону полигам, али сүзбија ту своју склоност из поштовања према жени коју воли и цени због њене жртве. Тако се обостране жртве осмишљају не само чистотом брака већ и оним што је изнад њега: породом.

*

Трагедија жене лежи у њеној суштини, у њеном бићу, које је у предавању, у давању себе. Цела њена личност уобличава се у знаку тога њеног одређења. То се не може да измени, несумњиво оправданим, изједначењем жене у социјалним правима, чиме се само искључује неправда, која јој се иначе лако наноси.

Опасност долази од несхватања те праве ситуације. За жену, што тиме губи женскост и могућност да добије себе достојног партнера у љубави, што бива једино у браку. За мушкарца, што се лако покаже недорастао и недостојан љубави жене од вредности.

*

Рад није бежање од смрти, мада се међу његовим побудама налази и та: одбрана од непостижности коначног смирења у самом животу. Јер, живот је уствари функција, процес, „полел“, незауставив и неумирав. Он је активна упућеност нечему што се коначно не постиже: живљењу до краја.

Отуда немогућност да се у самом животу нађе његов смисао, његова вредност и оправдање. Када би се то нашло живот би постао живљење без краја. То се најбоље види у душевном животу, који је по суштини функција, активност, полет ка нечему изнад себе.

*

Самим тим што је могао да замисли једну савршену стварност осетио је човек своје несавршености. Може се сагледати паралелан развој те две свести: уколико је свестраније, тачније анализовао свој доживљај прве, толико је јаче осећао границе друге. Примитивац није песимиста; све његово незадовољство животом односи се на животне недостатке: храну, болест, смрт. Отуда она његова наивна радост и лако стицање задовољава, чим се нагон за одржањем углавном може да задовољи. Напротив, највиши ум, дошавши до јасне идеје о светости као реалности недирнуте никаквом границом, намеће мисао и доживљај опште греховности свега феноменалног.

*

Јакe личности нису склоне разочарењу. Не зато што „не верују лако да се могу преварити у својим мишљењима, нити да их други могу завести, или надбити“, (Дучић), већ стога што све посматрају суштински, те схватају невређосан карактер датости, у којој унапред не очекују коначно задовољење.

Уопште је за разочарење потребно сужење видокруга на искуствено дато, можда чак и само на човека. Универзално сагледање би пружио увид у нешто што је изнад свега што буди разочарење.

*

Може се рећи да су велики ствараоци највећи реалисте, али и највеће сањалице. Прво, јер виде сву датост, са свима њеним границама; друго, јер у машти сагледају и предвиђају све њене могућности. Наравно, могу и да се преваре и покажу као фантасте. Исто као што наслуте и оно што пре њих никад није сагледано у човековој свести.

*

Психолог је посматрач збивања у друштвеним појавама. Он упознаје све условљено у човековој души.

Морална личност осети неслагања између збивања у души и идејних захтева. Она је мудрац, који одређује моралну вредност тежња и поступака, као и целе личности.

Философ у своме душевном животу налази везу са целином природе и то логички обрађује.

Религиозни мислилац доводи сва збивања у човеку у везу са универзалним стваралачким процесом, Извором и крајњим циљем.

*

Постати фанатик у мржњи значи сигурно постати злочинац. Постати фанатик у љубави значи у најгорем случају постати смешан у очима човека који не мисле дубље. Јер неправедност према другоме води злу, док љубав води правди и добру према свакоме.

*

Зло причињено другоме у име религије љубави није само злочин; то је перверзија ума и морала. Тешко је наћи веће зло од њега. И међу најгоре светогрбе, у исто време и највеће трагедије човека, спадају такви акти које је чинила понека хришћанска црква, полазећи од начела да „циљ оправдава средство”.

*

Сазнање промене у датом свету везано је за велика задовољства и највећа незадовољства. Прво управо због непрекидно новог, што задовољава нагон за одржавањем, друго због непрекидног губитка, јер промена значи нестајање посталога.

То двоје се мири једино доживљајем нечега што је изнад сваке промене. И како би се преварио онај који би мислио да би промене око себе, на неки чаробан начин, могао да усмери тако да би све служиле његовој земаљској срећи! И сам би се изненадио кад би видео да се у исто време, са свима променама око њега, мења и његово сопствено Ја, које такође, бар највећим делом својим, припада томе „око њега”, тј. природи. Али би у исто време осетио да је сва његова права срећа, дакле његово блаженство било зависно од тога колико се у њему зацарило — делимично његовим радом на себи, делимично по милости одозго — нешто од вечних вредности истине и лепоте, доброте и светости.

*

Највећу вредност представља за нас онај пријатељ који поред потребе да буде са нама има још јачу да буде каткад сам са собом. Не вреди много онај који је са нама зато што не сме и не може да буде сам.

*

Нагонско приступање човеку остаје типично за расне поделе, јер је и поникло из ње. Нацизам, фашизам, усташтво нужно се изграђује биолошком идеологијом и претвара друштвени поредак у рат свију против свих.

Приступање разумом човеку дели их на културне и варваре. Грци, а нарочито Римљанин, са својим рационализмом, делили су људе

не само на културне и некултурне, већ су то идентификовали са суштинским разликама. Зато су највише ценили пријатељство, дакле основу добрих односа људи исте културе.

Тек приступ у љубави чини све људе синовима Божијим. Једност, једнобитност човечанства тек тиме се освешћује и отелотворује. У религији љубави то добија своју теоријску подлогу и тумачење, чиме постаје најзначајнији историјски чинилац. Додуше, трагови рационалне поделе задржали су се у доброј мери у римокатолизму, у коме често избија нетрпљива подела на католике и некатолике. С обзиром на то неизмерна је вредност првобитног хришћанства, очуваног у Православљу.

*

Пријатељство се не може одржати без узајамног узврата добра. Љубав то не тражи, не претпоставља. Она је више од пријатељства, које настаје уколико се у њему појаве ирационалне побуде и поступци. Ближњи нам је сваки коме можемо учинити добро, а то значи сваки човек. Пријатеља имамо неколико, ближњи нам је сваки.

Кад стоици траже да се за пријатеља мора да погине, они и нехотице убацују нешто више од пријатељства: жртву, које нема без надрационалног става према ономе за кога или за шта се приноси. Жртва се не објашњава једино рационално, а без ње нестају многи вредносни односи међу људима.

Цицерон је осетио да без љубави не може бити ни пријатељства. А Јован Дучић каже: „Човека најискреније волимо кад га волимо заједно са његовим недостацима, чак кад га волимо баш због његових недостатака”. (Благо цара Радована).

*

Ако злог човека имамо за пријатеља самим тим доказујемо да смо за то одређени или себичним интересима или правом љубављу.

*

Мање има злих људи него што се то обично мисли. Више је оних код којих суштинска људска тежња добру није нашла свој пут, или се није пробила кроз многе сметње које је у њему поставила његова несрећна природа у некој својој, нама тешко схватљивој игри.

Напротив, има људи који се тако лако крећу ка добру да се пред њима питамо да ли је доброта њихова заслуга.

*

Пријатељу се чини добро јер је добар, моралан, честит и треба да остане такав. Ближњему чинимо добро да би постао добар.

Приступ човеку у љубави искључује свако наметање, пропаганду, дакле сваки егоцентризам, обично покривен лепом речи. Једино исправан је такав приступ кад се чини у уверењу да се тиме чини божански гест, који наилази исту искру у другоме, али не нашом заслугом: обожено у нама буди обожење другог.

*

Пријатељство се тешко стиче, а престаје из многих разлога. Љубав је божански дар, а не престаје никад: колико су јаки разлози да се изгуби, толико, и још јачи да се ојача. Једино она „зна” да је тамо најпотребнија где је нема. У пријатељству има разочарења, у љубави је нема.

*

Има људи о којима је тешко говорити добро јер је у њима оно претрпано злом, те је потребан велики напор и јако самосавлађивање да бисмо га открили. Али уколико нам ово пође за руком, и пронађемо принцип добра који се и у таквом човеку пробија до свог израза, осетимо се и сами донекле облагорођени. То је успех који доноси неизгубљив добитак.

*

Добри односи међу људима могући су једино стога што је тежња добру исконска и пробија се у сваком човеку до свог израза, макар и уз тешке борбе и савлађивање унутрашњих и спољашних сметњи. Већи вођ човека налази се у његовој тежњи добру него сва људска етика и остала ученост.

Осећање тог доброга у другом човеку чини да многи неучени, једноставни и по спољашњем животу малозначајни људи уживају велике симпатије и изазивају код других доброту, благи поступак племенитости. Код њих разум, ученост, „теорија” служи само делимично рационалном тумачењу те њихове надрационалне личне одлике.

*

Није чудо што наука не доноси мир, него чак пре рат. Прво, научни дух поставља истину изнад љубави. Друго, из науке нужно проистиче техника, а она поставља удобност изнад духа и његових вредности.

Зато су највећи у науци истицали своју зависност од вере да служе в е ч н о м Логосу, о коме налазе сведочанства у самој природи, предмету свога истраживања.

*

Највећи наш васпитач је онај који нађе, осети, открије у нама добро, било покренуто, било тек могуће. Од тог тренутка ово се у нама само бори за свој опстанак и јачање.

Напротив, онај који нам укаже само на зло у нама, макар и у најбољој намери, ставља нас пред двоструки задатак: да сами пронађемо у себи добро, покренемо га и водимо даље; и друго, да се боримо против зла које се тим указивањем оснажило.

*

Космолошки доказ о постојању Бога може се узети као тачан једино у најопштијем значењу. Наше мишљење нужно закључује да је природу неко или нешто морало створити. Али свако друго, ближе одређено закључивање не говори много. Чињеница да природу не можемо коначно сазнати доноси собом да никад не можемо знати да ли се првобитни и крајњи узрок природе не налази у Богу или у оном делу природе који још нисмо сазнали, јер представља онај њен део до кога никада нећемо доћи.

Кант је имао право говорећи да бисмо путем испитивања природе сазнали само мајстора, а не Бога.

Али, проширено појимање сазнања, у коме интелект допуњује мо целином духа и душе, дакле сазнање целином личности, заснива једно д о ж и в љ а в а њ е које носи у себи сигурност иако не рационалну евидентност. Ово сазнање добија подстицај за уверење да присуство природе гарантује постојање Бога.

Зато религиозни мислиоци одувек тврде да ко целим својим бићем не доживи Бога неће га ни доказати логиком. Јер рационални доказ не може да у потпуности изрази пуноћу доживљаја, сигурност религиозног искуства. Само рационално врхунски развијен човек могао би до те мере да буде импресиониран рационалним моментом у Богу да постане религиозан у потпуном смислу.

*

Многе појаве у личности и друштву сложенијег ступња културе чине утисак само бољег, савршенијег искоришћавања човека и друштва мање сложеног ступња. Неодољиво се чак намеће сумња у морални напредак. Поставља се питање да ли свест о учешћу моралних вредности појачава њихов утицај на људе.

Али негативан одговор на ово питање одузео би највећи део побуда за идејни и вредносан рад. Јер вера у општи напредак, дакле и морални, црпе своје главне побуде и снаге управо из тога: из убеђења да се напредује у приближавању царства идеја.

*

Да је човек измислио Бога тачно је, али се то мора тумачити с другог краја него што је то чинио атеизам. Наиме, човек је д о ж и в е о, и с к у с и о Бога, да би тога постао свестан и логички формулисао, тј. такође и смислио Бога. Као у сваком стваралачком акту, тако и у религиозности мисаона обрада, логичко сређивање последица је доживљенога. Уметничко дело следује естетском доживљавању Бића у његовој естетској манифестацији. Тако је и са религиозним: Бог се доживи, да би се затим тај доживљај логички обрадио. Зато се Бог може доживети и код онога који је тиме тако згранут да и не осећа потребу, можда чак и не може, као јуродиви, да то логички среди и изрази. У сваком религиозном мислиоцу побожност претходи теологији.

*

„Роди ме мајко срећнога па ме баци на ђубре”. Способност, интелигенција, чак ни мудрост не ствара срећу, која највише зависи од услова који са њима немају везу. Мудар човек иде за идејом, не за срећом, најмање за уживањем. Његова је основна тежња упућена продирању до света истине и лепоте, доброте и светости. То, међутим захтева одрицање од срећног живота. Највећи међу људима најчешће нису били срећни. Не само то, него су, да би што дубље продрли у свет идеја, занемаривали срећу овога света, сматрали је за сметњу на своме путу. Што више везаности за датост, тим слабији полет Нумену, блаженству.

*

Није толико зло оно што начини диктатор, колико чињеница да омогући отпор против добрих и слаби њихов утицај, спречи утицај за њих једино могуће организације, засноване на апелу за праведност, слободу савести, поштовање свачијег уверења и личности. Кад завлада диктатор убрзо завлада и лукавост уместо мудрости, насиље уместо правде, страх уместо закона. Убрзо цела друштвена атмосфера постане пријатељ ласкаваца и букача, а непријатељ тихих стваралаца, који за себе не траже ништа до могућност за рад.

*

Потпуно остварење идеје немогућно је ни појединцу нити заједници. Нема савршеног лекара нити медицина загосподари животом; нема уметника који савршено претстави Естетско, нити научника који открије целу природу и све њене законе; нема савршене морално-религиозне личности, нити такве заједнице без сенке на њој.

Аморални и глупи заснивају на томе свој став осуде тежње за идејним и правдају своје прљавштине и бесмислице. Границе медицине приказују као њену општу немоћ, уметност замишљају као средство за појачање чулног уживања, науку као средство за осигурање од сваке незгоде, недостојног претставника верске заједнице узимају за основу свога атеизма.

Али, ако одбацимо медицину идемо у магију; ако се одрекнемо уметности предајемо се животињским уживањима, порекнемо ли чисту тежњу за сазнањем претворимо све у тежњу за удобношћу; окрећемо ли се од морала и религије претварамо живот у рат свих против свију и идемо у идолатрију. Тек тада живот постаје пустош и хаос.

*

Кад је од нашег непријатеља постао пријатељ сигурно је да је нешто племенито победило у нама обојци. Кроз однос који је започео као лични уздигли смо се сједињеним снагама до надличнога.

*

Ученик представља могућност да се пробуди нешто значајно не само у њему већ и у самом учитељу: веза човека са вечним, са

истином и лепотом, добротом и светлошћу. Уствари се тек тако остварује однос ученик-васпитач. Без тога све остаје душевна техника.

*

Љубав не тражи нити изазива благодарност. Она је себи довољна и изазива само љубав. Увек је као „нестворена светлост”, која нема своје средишно жариште, већ је светлост у себи. Њени зраци немају правца, дакле ни краја. Она је најбољи пример како су сви наши појмови извора, правца, места, времена никли у свету појава и односе се само на њега.

*

У једном случају имамо оправдање ако искуство са злом сажмемо у мисао: ако одговара потреби да се зло истакне, опише, подвуче, и тиме можда чак учини мање опасним за друге. Јер је иначе веома сумњива непосредна борба против зла, пошто је успешна једино преко остваривања добра. Као што је оправдано и дружење са злим човеком уколико смо покренути љубављу према још неоткривеном добру у њему.

Дакле, ма с које стране посматрамо ствари око себе и у себи, природу и човека, љубав је једина у којој је човеку дата Бесконачност у свој својој стваралачкој пуноћи.

*

Пламен је суштински залет, полет, функција стварања светлости и топлоте. Он не стиже да оствари ниједну сталну форму, већ се непрекидно оформљује, мења, тражи себе у тој чистој функционалности.

Много је стога поређења стваралаштва, духовног полета са пламеном. И гледање у ватру, у пламен подстиче много на активност духа. Може се некад незнано како дуго гледати нетремице у пламен. Има у томе нечега што подсећа на душу која је успамтела у своме стваралачком заносу али још није постигла завршну форму неке од стваралачких функција.

*

Пријатељство тражи много. Поред извесне природно условљене сличности још и слагање у погледима на живот, морал, на све проблеме света и живота, — дакле како животно тако и теоријско подударње. Љубав не тражи ништа. Штавише, што више неслагања тим јаче се распламсава љубав. Она је потребнија тамо где има одступања од жељенога него тамо где је све добро. Она тражи могућност да служи, помаже, уздиже, да се жртвује. Ни ослонац не пружа ближњи коме служимо у љубави, ослонац нашој вери у победу добра. Све полази од нас, али од надличнога, божанскога у нама.

*

Као пријатељу не можемо прићи свакоме — у љубави то можемо: бедном и силном, сиромашу и богатом, ограниченом и генијалном, грешнику и светлом карактеру.

Пријатељство може доћи у кризу, прекинути се, чак претворити у непријатељство — однос у љубави остаје до смрти; он је изнад времена. Једино љубав не зна за границе.

*

„Љубав је слепа” — уколико се мисли на нагонску. Али хришћанска љубав је видовита, теоријски заснована и правдана од највећих хришћанских мислилаца. Њу признаје и објашњава и свака философија која учи коначну победу добра. Јер принципу зла и бесмисла супроставља се и коначно га побеђује једино принцип добра и љубави.

*

О природи као целини с правом се говори само на основу тога што је доживљај целог првобитан, појам целине категорија, изворни, дакле преискуствени појам. Скуп свих наших искустава не би никад дошао до тога.

С обзиром на то мора се тумачити материјализам као недоследан став према проблемима света. Он део проглашава за целину, наравно, без оправдања. Јер под претпоставком да не постоји ништа изван материје сваки наш закључак о природи односио би се само на део који смо упознали, али не и на њену целину.

Материјализам је уопште недовршена мисао. Он обилази питање: откуд сама материја, закони, целине, свест, смисаоне акције човека, нарочито самосвест, што су вредности, итд.

*

Добром методом се продире до свега рационалнога у датоме. Међутим, сам стваралачки акт тек п о л а з и од рационалнога. Метода указује на пут, али не доводи до циља. Зато је чак потребнија за сређивање стеченога него за сам акт стицања. Тако би, нпр., уметник методичар био сүв заступник једне „школе”, али не и њен оригиналан представник. Систематичари у науци и философији уствари сү само помагачи стваралаштва, а не и сами ствараоци. Они сү сүви, неинвентивни сређивачи и конзерватори. Сва саопштења људском дүху долазе из надрационалнога, надискуственог, надүсловљеног — а трансцендентно се увек замишља тако, чак и код оних који поричу сваку могућност његовог сазнања.

*

Приписивање јединства природи претпоставља акт дүха, а не скуп опажаја. Њиме се прелази искуство. Он чак скуп звања о природи чини с а з н а њ е м. Природа као збир захтевала би бесконачно сабирање, чиме се ипак не би дошло до целине и јединства. Summa rerum није целина природе.

То се исто, можда и лакше, види пред историјом човека као предметом сазнања. Ниједан историјски појам — рат, револуција, законодавство, економске измене, истакнуте личности... — не обухвата све догађаје на које се односи. Историчар уноси целину у њих, да би их са тог гледишта обухватио и одабрао.

Зато и природа као целина претпоставља појам мисаног бића. Немогућно је замислити емпиријско решење проблема целине природе. То би значило сагледати ту целину и одговорити на питање шта је изван ње.

*

Задовољство које у нама изазове успех других, нарочито познатих у истој струци, сигуран је знак нашег доброг карактера, а можда и поседовања истих способности. Напротив, завист ниче из осеке у души.

*

У људима који много пишу постоје несумњиво неке несоцијалне особине. Прва је да не воде рачуна о времену других, својих читалаца. Читање за мисаоног човека делом значи прекид у духовној обради сопственог доживљавања, дакле застој у сређивању свога искуства. Зато се при читању бира, рачуна са временом које одваја од сопствене унутрашње изградње.

Друго је што недостаје немилосрдном писцу обзир према осетљивости читаоца који има потребу за оформљеном мисли, за изразом који је достојан изложенога. Јер, брзо писање је великим делом гомилање мисли, али не и њихово однеговано изражавање.

Најзад, може се нешто закључити и о таквом писцу лично: он нема ни нужно поштовање према себи, јер не одваја своју вредносну мисао од случајне, површинске и невредне. Или је можда болесно уображен те замишља да све што никне у њему долази непосредно од богова. У том случају најјаче потцењује читаоца.

*

Бежање од гомиле није увек знак мизантропије; оно може да буде мотивисано бежањем од закона стада, дакле онога што човек који тежи свету духа жели да превазиђе. Да је то тачно види се по томе што онај који бежи од гомиле може са великом љубављу да служи идејно одређеној групи: народу, позиву, припадницима неке религије или правца уметности, итд. Главно је, дакле, у томе присуство неке велике и вредносне тежње у већем броју људи, који тиме престају да буду гомила.

*

Само мудрост указује на лепоте старости, од којих су главне сазнање правих вредности свега, па и самог живота, и ослобођења од слепих и са вредностима непомирљивих нагона. Ту долази и осећање завршеног извесног високог задатка.

Има још много лепота старости, чије би даље навођење изазвало изненађење многих, како старијих тако и младих, и то управо зато што не умеју да их виде.

*

Истина је да мудрост носи извесну меру туге. Она доводи до сазнања неизбежности зла. Али постоји нешто друго, што тугу не само одгони већ и уноси у душу једну тиху радост. То је вера у пролазни карактер зла и коначну победу добра. А то пружа једино мудрост религиозног мислиоца.

Јован Дучић каже о Петрарки: „умро је спокојно, јер је умро побожно“. И заиста, кад би религија пружала само оно што пружа болести, старости и смрти, морала би се творцу човека признати највећа милост.

*

Одговорност пред свим дужностима сигурно је заснована једино ако полази и у вези је са одговорношћу пред оним у нама што нам је изворно, што је „Богом дано“. Јер је то датост из које је поникло наше биће, којом смо ношени у свакој вредносној тежњи, која нам говори о вези са крајњим циљем нас самих и свега око нас.

Зато Дучић каже: „Препоручујем вам да од једног човека имате... на уму увек његов најјачи потез у животу, некакву његову нарочиту акцију, доброту или злоћу, и да се определите према томе, јер је човек у томе основном потезу ставио и изразио целог себе“. Додајмо томе још нешто: човек је тиме постао оруђе Светворца.

*

Цео наш духовни лик, као и живот узајамно повезан са њиме, зависи од умења да разликујемо оно што зависи од нас самих од онога што је опште људско, па и опште емпиријски условљено. У првом случају осећамо она зла која су последица сопствених грешака, незнања, слабости, заблуда, те их можемо исправити. У другом освешћујемо облике универзалног зла и тражимо једини лек од њега — живљењем у идеји добра и светости.

*

Суровости у поступку према човеку друге расе, народности, вере..., најгоре су стога што личну одговорност за зло пребаце на своју заједницу расну, народну, верску... Извршилац злодела осећа се тим мање одговоран што је одлучнији у њему: чини га ради добра заједнице.

*

Цео човек може се упознати према ономе пред чиме каже одлучно, каткад и по цену живота недоступно „Не“. Бескичмењаци га не кажу никад кад се треба заложити за сопствену корист; карактери увек кад је у питању начелност или корист на туђ рачун.

*

Време тече а ми га не примећујемо много осим у два супротна случаја: кад смо презапослени и не знамо чиме пре да га испунимо, или кад смо оскудни у материјалу који би га требало испунити.

Међутим, досада и празнина иду руку под руку и носе непријатност која се обично изражава у скепси и безнадежности. И док од презапослености нико није добровољно прекорачио руб живота, и тиме отишао у још већу празнину и бесмисао, дотле се самоубице по правилу рекрутују међу беспосличарима.

У оба случаја остајемо у оквиру времена. Постоји само једно стање повременог узлажења изнад њега: то су моменти преданости неком вредносном послу или уживања у неком великом делу. Тада „време стоји” а ми доживљавамо стање пријатности потпуно друге врсте од сваке у времену.

И у сећањима имамо неких за које није важно да се односе на доживљаје дугог или кратког трајања; то не мсња њихов квалитет или значај.

*

Чекамо рођење детета, чекамо пријатеља, вољено лице уопште; чекамо положај, жетву, принос које било врсте. Све то доноси извесну радост.

Али у свакоме од нас постоји једно чекање нечега што је изван сваког обележја. Знамо, осећамо, целим својим бићем доживљавамо да ће то нешто доћи, да је неминовно, неизбежно. Не знамо чак ни да ли је добро или зло.

Једино вера може да нам ослика нешто одређеније то што тако очекујемо. Отуда онај мир верујућих: они не заснивају своје радосно ишчекивање на логичким, стога колебљивим закључцима, већ на једном дубоко у подсвести, у своме суштинском и целосном Ја доживљавању, које тако добија одређеније облике, иако релативне.

*

Наш плач не мора увек да се испољава сузама; он може да остане у нама и скривен за остале. Ако је изазван свешћу о личној судбини, он брзо прође. Претрпљено зло или прође или се навикнемо на њега.

Али плач над судбином човека и целог његовог света не пролази. Отуда су религиозни подвижници једино прави у плачу. Одбацивши осећање за сопствену судбину, они су захваћени једино плачем за човека, за општу греховност свега створенога. За њих нема утехе — осим наде у милост онога који дозвољава постојање света греха и везаности. Песник говори о овоме као о „светском болу”.

*

Старење је у доста јаком смислу освешћавање својих и човекових граница. Младост верује у себе и човека. Постепено увиђа човек како се шири мрежа непроходности, недостиживости, везаности. И то — да би парадокс био већи — уколико више ствара, утолико јасније увиђа релативност и границу стваралачког узмаха. Јер се непрегледност неостваренога и задатак тим јаче указује.

Само површни су дубоко самоуверени, и убеђени у своју незаменљивост. Напротив, прави ствараоци су мудри, свесни сопствених и опште људских граница, „греховности“.

*

Јака је и неугасива исконска тежња човекова добру. Разноврсност њених манифестација више долази од сложене мреже идеја у којима се јавља у свести, него од ње саме, засноване на потсвесним мотивима и недиференцираним снагама.

Зато човекову активност води, свладавајући све сметње, више потсвешћу заснована, колико нагонски подстицана толико чисто духовна тежња највишим идејама и вредностима.

*

У свакој човековој акцији има места за љубав. Не само то, већ успех у њој зависи од љубави. Њен недостатак даје место егоцентричним мотивима, ако не и мржњи, која је сверазарачка снага. Отуда у свакој области, док влада мржња траје револуција, рушење, разарање. Тек уколико се јавља љубав почиње се са позитивним, вредносним, стваралачким радом.

*

Сваку појединост видети из перспективе вечности значи бити човек. Зауставити се на појединости, макар из чистог интереса, значи бити водоноша у науци и недоступан филозофском узмаху, а безначајан са гледишта религије, тј. као личност од надвремене вредности.

*

Антропоморфно-егоцентрично се показује свако ограничење на службу животу, без обзира на социјалне мотиве у њему. Без религиознога у себи оно не даје ону примесу одговорности која је потребна за сваку утанчанију, продубљенију моралност. Неосетно, човек као јединка или која било заједница, постаје себи циљ и мисли једино на сопствен удобан живот. Поглед ограничен на себе или човека не помогне се свести о целокупном процесу суштинског историског збивања, који је у знаку остваривања вредности, те пролази равнодушно и поред универзалног тока ствари. На свим пољима рада то има за последицу измену мерила и свођења интереса на данас и овде. Крила духа закржљавају, и уместо да се лети кроз бескрајност, тапка се око себе.

*

Под претпоставком да се логос, естетско, добро и свето показује човеку, тим пре се то мора претпоставити за његово активно доживљавање. Бар у тежњама човековим ка тој стварности мора да говори нешто више од његових снага, које саме по себи не би биле неисцрпне, док се каткада, код највећих претставника тих области рада, показују заиста као такве. Кад се баци поглед даље од самих

културних дела, и поће ка њиховим покретачким снагама и побудама, одмах се са сигурношћу осети да сваки покушај њиховог само природног објашњења претставља узалудан напор.

*

Ни претпоставка опште условљености промена у природи па и човеку, нити признање човекове слободе бирања циљева и путева акције, не искључује претпоставку да Бог врши свој стални утицај на човека. „Бог се стара о свакој души“, макар то било схваћено као директан његов утицај, или као милост у случају човекове грешке и лутања.

Идеално замишљена личност којој су упућени сви васпитни покушаји носи у себи многе од надличних вредности, бар као могућности. Дефиниције такве личности заустављају се на ономе што је у њој приступачно појмовном захвату, а то је, међутим, не карактерише потпуно.

Отуда разлике у судовима о личности, њеном бићу, њеном „карактеру“, њеној вредности. Једнострано рационалиста остаје код онога што је приступачно појмовном захвату. Суд осталих зависи од начина и дубине уживљавања онога који га доноси.

Зато уметник најчешће пружа ближу, вернију, животнију слику разних личности него психолог-научник. Уметник открива целински и саме личности, док психолог као научник остаје код онога што је приступачно „методи“. Исто је и са религиозним мислиоцем: има много случајева да су „старци“ већ на први поглед, али у сваком случају после кратког разговора, осетили целу личност свога посетиоца и све његове проблеме.

Познато је да и велики људи у очима ситних и безначајних изгледају ситни и безначајни. Исто тако је и у етичком суду: злонамерни у свакоме, па и у најплеменитијем човеку, виде само зле побуде и тежње.

*

Обично се код упознавања неке личности истиче значај срећених мисли и тежња. Заборавља се при томе често цео онај сплет побуда, тежња, емоционално заснованих тенденција, интереса, упућености — које чине углавном подсвесне комплексе, а које покрећу, воде и одређују све срећене тековине свесног дела личности. Веома мало познајемо личност чији „поглед на свет“ познајемо, ако је не „осетимо“ у ономе што је носилац, подлога, покретачка снага свега тога већ израженог, рационализованог дела њене подсвести.

*

Свакој индивидуалности био би отворен свет у свој својој разноврсности, да свака не прихвата од њега само оно за шта је оспособљавала њена сопствена условљеност, граница, способност за прихватање утисака. Човек кореспондира само са делом стварности.

Ипак, свака индивидуалност носи у себи далеко више могућности за прихватање, за освешћавање утисака, и измену својих облика акција, него што их за кратко време свога живота може да оствари.

Човек би могао да створи много већи број слика света, и да живи у далеко разноврснијим природним условима него што је његов свет, него што је ова, сада му позната природа.

Међутим, главно је у томе оно активно тражење, усвајање, узимање што је могућно ширег круга света, који је човеку потенцијално дат. Неки прихвата само оно што му се намеће, док неки тражи, узима, отима активишући највећу могућну меру својих склоности. Има равнодушних прималаца, али има и вечито гладних.

Овај процес је код човека двоструко сложен. Јер, док животиња учествује у околном свету само уколико јој се он преко њених чула намеће, дотле човек учествује већ у томе активно, бирајући дражи и утиске према својим идејама, духовним тежњама, а тим пре учествује још у свету *в р е д н о с т и*, које су му *з а д а т е* (Кант), не само дате.

Не само то, већ човек и у самом учешћу у датоме зависиу многоме од учешћа у задатоме. Веома се разликује слика света као проста чулна датост од оне у којој се јавља истинито, добро, лепо и свето. Већ њено стварање значи одвајање од простог сабирања утисака о просторно-временски датоме. Упућеност тим вредностима чини да гомиле чулно датих чињеница постану смисаоне целине, као што одређује и вредносну личност одвајајући је од свега индивидуално условљенога.

*

Ми се у раду и животу исправно служимо појмовима које ни ми сами не можемо тачно да дефинишемо, или то чинимо непотпуно. То бива чак и у интелектуалном раду. Али постоји начелна могућност такве дефиниције.

Зато се не може са Волтером — који је више волео бурлеску него мирну логику — рећи да „метафизику имамо кад онај који говори и онај коме говори не знају о чему се говори”. Јер би Волтер имао право само у два случаја: а. кад би постојало једино рационално сазнање; и б. кад не би постојала начелна могућност да се тачно дефинише све о чему се у метафизици говори.

*

За онога који много говори мишљење није *з а д а т а к*. Јер је мисао активна прерада неког искуства, те мислилац нема кад да говори много. Он је забављен акцијом мишљења, док говорник полази од смишљенога и изражава га речју. Отуда код благоглавољивога много претстава а мало појмова, много асоцијација, слика, чињеница, а мало апстракција, судова, истина. Говорљивога интересује материјал, мисаонога мисаона обрада материјала.

*

Неистина изречена о другоме доказује донекле нашу неспособност за објективно мишљење, можда чак и скривено присуство неког нерасположења према њему. Јер изречена неистина носи у себи суд, каткад и вредновање, али је у сваком случају знак недовољног изражавања истинољубља у нама.

*

Обично кажемо да смо некога или нешто р а з у м е л и кад познате нам појединости о њему повежемо у логичку целину. Уствари, разумевања нема уколико у односу нашем према другоме нема љубави. Мајка најбоље разуме своје дете јер га воли. Исто је и са љубављу према жени, пријатељу, отаџбини, науци... Однос према овима свео би се на мање или више вешто логичко сређивање података о њима кад не би било љубави у тој акцији.

Можемо чак имати много података, чињеница о некоме или нечему, али под утицајем мржње према њима донети суд који доказује пуно неразумевање и осуду.

*

Љубав према истини чини основну покретачку снагу мисаоности. Отуда неки људи високе интелигенције не постижу велике резултате, не „оду далеко”: у њима преовлада скепса, цинизам, критикастерство, или нешто слично. Они се губе у тражењу непотпуности у туђем мишљењу, уместо да сами пођу за својим. Тако оне побуде, које не могу да се ускладе са етичким захтевима, ма како биле интелектуално снажне, не могу да донесу правог плода.

*

Дубоки су корени истине која мисаоно и животно води човека. Иду они међу спетове подсвести у којима су трагови свега што смо добили од најдањих предака, као и свега што смо од колевке доживели. Муслиман може да упозна учење Христово, да се слаже са њиме, али ипак да остане муслиман. И обратно.

*

Смисао за Естетско у природи није довољан да бисмо волели жену, односно да би жена волела мушкарца. Мора у њиховом односу да буде и примеса осећања за уметнички лепо. Једино тако остаје љубав трајна, те се одржава и онда кад наступи засићеност природно лепим у љубавним партнерима. Трајна љубав носи у себи елементе духовнога, што чини основу цењења, узајамног поштовања, веровања у вредност целе личности.

Природа је мудро поступила кад је и у уметнички не много развијеноме дала љубав. „Заљубљеност” је више од нагона; она обухвата целу психу. Зато се брак као нераскидива веза мора одржавати као једина гаранција за трајност везе, јер нагон временом ослаби или покаже своју незајажљивост у погледу непрекидног тражења нових објеката Свођење љубави на сам нагон претставља велику опасност за нормалне односе између полова.

*

На чему се зауставља наша мисао? Само на ономе што ниче из самог нашег бића или из Бића, које као такво побуђује на мисаоност

покреће и наше. Отуда се битно у ствараоцу не изједначава са наученим, већ са доживљеним, са оним што није из целосне личности.

*

Снага великих личности могла би се потпуно мерити једино кад би било могуће одмерити све свладане тешкоће али и снаге њиховог унутрашњег залета ка изразу. Међутим, овај други моменат немериљив је другачије до у њиховом самопосматрању.

*

Да ли је неко велики или обичан човек одређено је исконским у њему. Али да ли ће испунити своје одређење — то зависи од њега самога. А управо тиме се и постаје велики — испуњењем одређења, призива, вокације, без обзира на значај његовог спољњег изгледа и утицаја на развој историје искуствено датога човека. Људска мерила за величину сопствених дела мењају се, а упоређена са универзалним она можда не значе много, или чак ништа.

*

Што нас ставља пред питање о евентуалној величини јуродивог јесте чињеница да он не упозна своју снагу свесно, не одреди је интелектом, те према томе нема сујету и све оне недостатке карактера који следе из тога.

*

Чак и сазнање носи у себи ознаку трагичног карактера људског бића: уколико продире даље отвара све дубље проблеме. Тако ни у њему не налази човек коначно смирење. Отварајући врата блаженству оно не затвара врата патњи. Ово двоје не налази се у истој равни.

*

Најсигурнији пут упознавању вредности личности јесте у сазнању онога у чему налази смирење и шта је узнемирује.

*

Разумом се може сазнати нека ствар, промена, појава, може се упознати и човек. Али тиме се не упозна њихова вредност. За ово је потребно сазнање целином сопствене личности; то је акт који ангажује све сазнајне снаге, не само интелектуалне.

Зато религиозна личност негује ову врсту сазнања, која истовремено сазнаје и вреднује. Велики напредак научног мислиоца условљен је тиме: одрицањем од функције вредновања. Али је то донело и удаљавање науке од живота, који на сваком кораку захтева вредновање, чак претходи и самом научном сазнању.

С обзиром на то потпуно је погрешно „philosophari necesse est, vivere non est necesse”.

Зато је ближе истини: „primum vivere, deinde philosophari” Наравно, живети не у смислу уживања, већ доживљавањем целе стваралачке личности.

Summary

Dr. Radmilo Vuchich

PHILOSOPHICAL APHORISMS

Emphasizing the wholesome character of cognition, the author gives a great attention to the limits of the rational thinking. He analyzes the mutual interdependence of the human spirit and its diverse manifestations. All the functions of the spirit are determined by its primordial love for the Absolute and all together they create science, arts, ethics and religion. The tragic character of the given world appears in human cognition, in its limits, out of which one can escape only through the call from above.